

## برنامه درسی تربیت اخلاقی مبتنی بر آموزه های ملا احمد نراقی

زهرا قنبرپور

گروه روانشناسی و علوم تربیتی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

نام نویسنده مسئول:

زهرا قنبرپور

### چکیده

هدف پژوهش حاضر، مؤلفه‌های برنامه درسی تربیت اخلاقی مبتنی بر آموزه های ملا احمد نراقی است تا بتواند سهمی در افزایش دانش‌های بنیادین در این حوزه معرفتی داشته باشد. روش این پژوهش از نوع بنیادی- کاربردی و روش مطالعه توصیفی - تحلیلی از نوع (اسنادی) است. نتایج پژوهش بیانگر آن است در محتوای برنامه درسی تربیت اخلاقی ملا احمد نراقی، مؤلفه های قابل استنباط و استخراجی بیان کرده است که می‌تواند مورد نظر سیاستگذاران و برنامه ریزان درسی قرار گرفته تا بتواند رشد اخلاقی فراگیران را تسهیل نماید از جمله اولویت اصلی برنامه‌های درسی بر تربیت انسان، پرورش بعد اخلاقی دانش‌آموزان، تأکید بر پرورش حافظه در برنامه های درسی، عمل‌گرایی بودن و تجربه محوری در برنامه های درسی، تأکید بر دروس ریاضیات در برنامه های درسی، تأکید بر نقد و نظر در برنامه های درسی و پرورش بعد دینی و معنوی دانش‌آموزان است. **واژگان کلیدی:** ملا احمد نراقی، تربیت اخلاقی، برنامه درسی، محتوای تربیت.

## مقدمه

تربیت اخلاقی فعالیتی است که از دو نوع مطالعه نظری بدست می‌آید و حاصل آن در عمل به کار گرفته می‌شود. از یک سو؛ مفهوم اخلاق؛ هدف تربیت اخلاقی را تعیین می‌کند به شکلی که، یک نظریه تربیت اخلاقی به شدت بر شناخت و آگاهی از فرد و اخلاق مبتنی خواهد بود و از سوی دیگر؛ مباحث مربوط به طبیعت و تحول انسان در روانشناسی؛ مشخص می‌کند که چگونه انسان می‌تواند فاعل اخلاقی شود و مطابق با معیارهای معین فلسفه‌ی اخلاق بیندیشد و عمل کند و نهایتاً تربیت عملی است که این داده‌های نظری را به حیطه عمل می‌کشد و برنامه، روش و شیوه‌ها را تعیین کرده، ارتباط آن را با عوامل رشد اخلاقی مطلوب مورد بررسی قرار می‌دهد. پس می‌توان چنین گفت که تربیت اخلاقی مسیر گذار از وضعیت موجود (دامنه‌ای که مبدأ حرکت انسان است) به سوی مطلوب؛ یعنی قله کمال انسان را نشان می‌دهد و به انسان کمک می‌کند تا سیمای آرمانی و صورت ایده‌آل انسان اخلاقی را در وجود خویش پدید آورد.

یکی از چهره‌های ممتاز در تمدن اسلامی و فرهنگ ایرانی؛ ملا احمد نراقی (فاضل نراقی) (۱۱۸۵-۱۲۴۵ ه ق) است. فاضل نراقی از بزرگترین اخلاق پژوهان و آرموده‌ترین اخلاق نگاران در جهان اسلام است. او در آثار اخلاقی خود، از اخلاق نظری و اخلاق عملی می‌گوید و کاوش‌هایی ژرف در فلسفه اخلاق دارد و از مطالعه آثار نراقی بر می‌آید که اصالت اسلامی در جستارهای اخلاقی او موج می‌زند. نراقی در آموزش‌های اخلاقی خود با سه رویکرد فلسفی، کلامی - دینی و عرفانی سخن گفته است. از نظر نراقی، اخلاق بدون شک دارای جنبه‌های گوناگونی است که مهمترین آن جنبه فردی و اجتماعی اخلاق است زیرا اسلام هیچ عمل کوچک و بزرگ آدمی را بدون حکم نگذاشته و روح اجتماع را کاملاً با احکام و اخلاق دینی در آمیخته است؛ زیرا شئون زندگی انسان به یکی از این دو جهت برمی‌گردد و اخلاق در همه آن جهات نقشی به سزا دارد. اخلاق فردی در اسلام به گونه‌ای با آداب اجتماعی گره خورده که از نظر فردی ممکن نیست تا انسان به تکامل همه جانبه برسد مگر اینکه در زمینه اخلاق اجتماعی نیز به رشد لازم رسیده باشد و این رشد اجتماعی در جامعه اسلامی در سایه ارزشها و باورهای مشترک ثابت و پایدار تحقق پیدا می‌کند. [۱]

از منظر ایشان هدف علم اخلاق، رساندن انسان به سعادت است که رسیدن به سعادت با دفع اخلاق ذمیمه و اوصاف رذیله و کسب ملکات ملکیه و صفات قدسیه با تهذیب نفس صورت می‌گیرد. وی علم اخلاق را شبیه علم طب می‌داند و به جهت مشابهت این دو علم، این علم را طب روحانی می‌داند و رسیدن به سعادت انسان‌ها را در این می‌داند که افراد به اصلاح جمیع صفات بپردازند و افعال خود را ثابت و پایدار سازند تقرب به خداوند و تحصیل رضایت او برترین کمال متصور برای انسان است و آن هدف آرمانی است که همه دستگاه و سیستم وجودی انسان برای طی مدارج آن باید تعدیل و تنظیم گردد و انفکاک ارزشهای معنوی و اخلاقی از فرایندهای تربیتی ممکن نیست. از آن جا که در حوزه تربیت اخلاقی، ملا احمد نراقی به عنوان نماینده دیدگاه اسلامی از شاخص ترین فیلسوفان به شمار می‌رود به علاوه فلسفه تعلیم و تربیت خود از مبانی عمده برنامه درسی است بنابراین با نگاهی به آراء این فیلسوف شاخص حوزه تربیت اخلاقی، دیدگاه ایشان به منظور بهره‌گیری در محتوای برنامه‌های درسی تربیت اخلاقی، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

## روش پژوهش

با توجه به ماهیت و کیفیت پژوهش حاضر، روش پژوهش از نوع تطبیقی - اسنادی است. در این پژوهش سعی بر آن شده است از منابع دست اول و منابع دست دوم استفاده شود و ابزار پژوهش نیز شامل فرم‌های فیش‌برداری بوده و داده‌های حاصل نیز در راستای هدف پژوهش با استفاده از تکنیک‌های تحلیل کیفی، جمع‌آوری، طبقه‌بندی و تحلیل شده است.

## برنامه درسی تربیت اخلاقی مبتنی بر آموزه‌های ملا احمد نراقی

ابعاد و مؤلفه‌های محتوای برنامه درسی تربیت اخلاقی ملا احمد نراقی به شرح ذیل مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

### توجه برنامه درسی به پرورش بعد معنوی دانش‌آموزان

انسان در نگاه نراقی پدیده‌ای است که در نهایت اتقان و حسن آفریده شده است. در این نگرش انسان، تنها آمیزه‌ای از عناصر اعتدال یافته‌ای نیست و گرچه کالبد، نمود عینی وجود اوست حقیقتش روح اوست و آنچه به برتری انسان بر دیگر آفریدگان انجامیده است روح الهی اوست و خداوند خود انسان را به همین اعتبار شریف و کریم خوانده است. نراقی با توجه به این رویکرد در کتاب شریف مثنوی طاق‌دیس اشاره دارند: (نراقی، ۱۳۸۸: ۸۳)

تا مگر پرد به بالاتر همی

جان علوی پر زند بر هم همی

بال و پر افشانند و بر خود تپد [۲]

سوی بالا بیند و گردن کشد

از نظر ایشان در اسلام شرافت و کرامت از حیثیات ذاتی انسان و از حقوق طبیعی اوست که چون حق حیات در همه حال با اوست و نباید از وی سلب شود؛ بنابراین، این رویکرد ناشی از انسان بودن آدمی است و ویژه کسی نیست. او در این باره می‌فرماید: "واز اینجا روشن می‌شود که جامع همه عوالم و محل جمیع آثار، انسان است که از میان جمیع مخلوقات، مخصوص شده است و از این جهت است که مظهریت اسما متقابل الهیه به او اختصاص دارد و مرتبه قابلیت خلافت ربانیه به او تعلق گرفته و عمارت عالم صورت و معنی در خور اوست و خلعت سلطنت اقلیم غیب و شهود براننده قامت او [۳] اهمیت این بعد در تعلیم و تربیت اسلامی این است که می‌توان آن را زیر ساختی ترین مینا در آموزش و پرورش اسلامی دانست. باور عمیق نراقی به اصل کرامت ذاتی انسان است که او را واداشته است گوهر کودک را پاک و نفیس بداند که به فطرت توحیدی زاده شده است و کرامت انسان، اساس تربیت از نگاه اوست. لذا در محتوای برنامه درسی تربیت اخلاقی، بر پرورش بعد معنوی انسان و رعایت جنبه های گوناگون حقوق انسانی، تأکید ویژه می‌نماید.

### توجه برنامه درسی به اولویت پرورش تزکیه بر تعلیم

درست است که نراقی علم را می‌ستاید و برای عالمان رسالتی پیامبرگونه می‌شناسد؛ اما اخلاق در نظر او ارج مرتبتی فراتر از دانش دارد و به اعتبار اخلاق است که عالمان را رسالتی است. [۴] تربیت اخلاقی که با تعابیری چون تزکیه، تهذیب نفس، حکمت دینی، در متون اسلامی از آن یاد شده است، یکی از برجسته ترین جلوه های نظام تربیتی نراقی است و در این باره به روشنی بر این نکته تأکید دارند: "علم حقیقی را بهجت و سرور و صفا و نور است ودلی را که نور علم واقعی در آن داخل شد مستغرق لجه عظمت خداوند جلیل و محو مشاهده جمال جمیل می‌شود و التفات به غیر او نمی‌کند و نه همین است که صفات خبیثه و اخلاق رذیله، مانع از طلوع انوار علوم حقیقیه از مطلع فیوضات الهیه باشد و بس بلکه بدون تزکیه نفس و تصفیه قلب، عبادات ظاهریه را اثری و طاعات بدنیه را ثمری نیست و چه فایده مترتب می‌شود بر آراستن ظاهر و کاستن باطن ایشان نه تنها بر لزوم تزکیه بر تعلیم باور دارد بلکه اصولا حصول علم حقیقی را جز از تزکیه نفس محال می‌داند.

### توجه برنامه درسی به پرورش حافظه دانش آموزان

فاضل نراقی در ابتدای دوران آموزش علمی به کودکان بر استفاده از این روش آموزشی در برنامه های درسی تأکید می‌کند "سزاوار آن است که طفل را در ابتدای تمیز و ادراک، تلقین به ترجمه عقاید مذکوره نمایند تا آنها را حفظ کند و بر صفحه خاطر نقش نماید و به تدریج معانی آنها را تعلیم نمایند تا معانی آنها را بفهمد و سبب نشو و نمای او بر این "رسوخی" در قلب حاصل شود و از برای او اعتقاد به هم می‌رسد اگر چه هیچ دلیل و برهانی از برای او نباشد و این از فضلهای غیر متناهی الهیه است که در ابتدای نشو، دل انسان را محل ایمان می‌کند بی دلیل و برهان [۲] از نظر او، آدمی به غایت تربیت پذیر است و کار تربیتی را باید از همان بدو تولد آغاز کرد. بر این اساس معتقد است: "هر نفسی در مبادی آفرینش و در آغاز طفولیت از جمیع صفات و ملکات خالی است و مانند صفحه که ساده از نقش و صورت باشد حصول ملکات و تحقق آن به واسطه تکرار اعمال مقتضیه آنهاست و هر عملی که یک مرتبه سر زد اثری از آن در درون حاصل و در مرتبه دوم آن اثر بیشتر می‌شود تا بعد از تکرار عمل، اثر آن مستحکم تر گردد و ملکه راسخه می‌شود... و همین است سبب در سهولت تعلیم اطفال و تادیب ایشان و صعوبت تغییر اخلاق مشایخ و پیران" [۲]

نراقی با توجه به این روش اذعان می‌کند که کودک از طریق تکرار یک عمل پسندیده، اندک اندک به آن عادت میکند و آن عمل ملکه راسخه جان او می‌گردد که از این طریق می‌توان به تدریج، صفات پسندیده در او را به وجود آورد. سپس بر اثر استفاه از این روش، آدمی تأثیری از آن به خود می‌گیرد که تأثیرات آن به مراتب بر اساس مرور زمان افزونتر و پایدارتر می‌گردد. از این رو این روش را به عنوان یک روش آموزشی و تربیتی مناسب عنوان می‌کند.

### توجه برنامه درسی به علاقه و نیازهای فراگیران

نراقی در بحث محتوا معتقد به نوعی هماهنگی میان رشد طبیعی و صنایعی در دانش آموز می‌باشد که این خود به نوعی بیانگر رعایت مراحل و ترتیب در تربیت بر اساس توانمندی و رشد طالب علم است. او در پرورش استعداد های متربی و اصلاح رفتار وی، توجه به نیازها و خواسته‌ها، احساسها و ویژگیهای شخصیتی، افکار و عقاید و ایجاد تعادل بین آنها و تربیت آنها ضروری است و رعایت تربیت و توجه به آنها موجب می‌شود معلم و مربی در نقش خویش موفقتر باشند و تعلیم و تربیت آسان تر و در زمان کمتری انجام می‌پذیرد.

از نظر نراقی، دلیل این امر این است که "تعلیم و تربیت" هنر و صنعتی است که انسان را از نقص به کمال و از کمال به کمال بیشتر می‌برد. در این حرکت صنایعی، تعلیم و تربیت، تابع حرکتی است که در طبیعت وجود دارد و حرکت طبیعی الگوی مناسبی برای حرکت صنایعی

است. همانندی طبیعی حرکت صناعی را کارآمدتر می‌سازد... او رعایت نظم منطقی و روان شناختی در تنظیم محتوا را مد نظر قرار داده است و این نظم منطقی و روان شناختی، چیزی شبیه تعادل میان رشد طبیعی و صناعی از دیدگاه نراقی است. فاضل نراقی در کتاب معراج السعاده معتقد است که "در تعلیم، به قدر فهم او اکتفا کند و چون او را سزاوار علمی‌داند از او مضایقه نکند وضنت و بخل نورد [۲]" بنابراین در این راستا معتقد است در تعلیم باید به قدر فهم شاگردان اکتفا شود و اگر شاگردان را سزاوار علمی‌داند از آموختن مطالب به شاگردان مضایقه نکند و معلم، دانش آموزی را که تشخیص داد برای فراگرفتن علم آمادگی دارد، از آموختن به وی کوتاهی نکند و مطالب و مفاهیمی را که او درک نمی‌کند و قادر به فهم آن نیست به وی آموزش ندهد و موارد شبهه باید پس از کشف حقیقت و به اصطلاح امروزی "حل مسئله" به دانش آموز ارائه گردد" و مطالبی که مورد شبهه است باید مسکوت گذاشت تا مطالب صحیح به دست آید آنگاه تدریس شود. توجه به ادراک و فهم مطالب در قالب عمل کردن به آموخته‌ها برای رسیدن به فهم آگاهانه مطالب، از مهمترین اصول نراقی در بحث ارائه محتوای تربیتی است که بر لزوم ارتباط میان محتوای تربیتی و رشد طبیعی انسان تاکید می‌کند. "... و بعد از آنکه ادب را به فرزند آموختی، ملاحظه کن که قابلیت و استعداد کدام علم و صنعت را دارد. سپس او را به آموختن آن بدار و نگذار که مشغول امری شود که استعداد ندارد، تا عمر او ضایع نگردد" [۳]

### توجه برنامه درسی به سیر خطی و سلسله مراتبی در تنظیم محتوی

از نظر نراقی آنچه که در سازماندهی محتوای دروس ضروری به نظر می‌رسد؛ توجه به مقتضیات سنی و نیازهای شاگردان، ارائه محتوا به صورت تدریجی و گام به گام و رعایت سلسله مراتب محتوایی است تا این امر موجب حصول ملکه در متعلم شود؛ زیرا فکر و استعداد آدمی به تدریج از مرحله قوه به فعلیت درمی‌آید. او اذعان می‌کند "بدان که از برای کسب فضائل صفات و محاسن ملکات، تربیتی است لایق که تجاوز از آن نباید نمود و توضیح این کلام آن است که شکی نیست که هرچه از مرتبه‌ای به مرتبه دیگر منتقل می‌شود حرکت می‌کند از مرتبه اولی به ثانیه و حرکات و افعالی که هر چیز را از مرتبه نقص به کمال می‌رساند یا از قدرت و اختیار ما بیرون است و آن را حرکات طبیعی می‌گویند. [۳]"

نراقی در این بخش تاکید می‌کند که سازماندهی محتوایی هم باید بر اساس نظم منطقی (توجه به ساخت منطقی دروس) و هم نظم روان شناختی (علائق و رغبت‌های فرد) تنظیم شود و رعایت نظم منطقی و روان شناختی در تنظیم محتوا را به خوبی در نظریات تربیتی خود مد نظر قرار داده است. او ارتباط محتوایی میان دروس را موجب رسیدن به نتیجه مطلوب میدانند ضمن اینکه این ارتباط موجب می‌شود روح اکتشاف و تحقیق در دانش آموز تقویت شود و فایده سازماندهی محتوا را جلوگیری از تدریس دروس و مطالبی می‌داند که مورد نیاز شاگرد نیست لذا بر اساس نظر نراقی، بایسته است در سازماندهی محتوای برنامه درسی به رویکرد خطی و سلسله مراتبی توجه ویژه مبذول داشت. [۳]"

### توجه برنامه درسی به عملگرایی و فعالیت محور بودن

فاضل نراقی به تبع این رویکرد بر شیوه کسب دانش و بر فهم آگاهانه مسایل تاکید دارد و معتقد است دانشجو نباید کورکورانه به درس بنشیند؛ بلکه باید بفهمد آغاز و پایان و فایده مسأله و تاریخ مسأله چیست؟ ایشان در کتاب مثنوی طاق‌دیس با زبان نظم اشاره بر این موضوع اشاره می‌کند:

گر نه اصل آن از او پرسى به جد	یا عنودی خواندنت یا مستبد
منشا آن را نداند از چه خواست	میداش چه منتهای آن کجاست؟
چون قضایایش نبود از اجتهاد	آن نتایج جمله از تقلید باد
پس بود تقلید سر علم او	کی زگر به شیر زاید ای عمو [۲]

از نظر او برنامه درسی طوری سازماندهی و تدوین گردد تا فراگیر در فرایند یادگیری شرکت فعال داشته باشد و از حالت انفعال درآید؛ یعنی با نظارت و اشراف معلم از آنچه آموخته به آنچه باید بیاموزد برسد و یا دست کم در روند دستیابی بدان، به خود پویایی نسبی برسد و خود به فهم مطلب نزدیک شود و در نتیجه به دگرگونی ساختار شخصیتی او انجامد و تنها در این صورت است که می‌توان گفت نظام آموزشی در تحقق روح آموزشی موثر بوده است. ایشان با توجه به این رویکرد با زبانی شیوا به این نکته اشاره دارند:

هر رهى کاید به منزل عاقبت	سوى مقصد باشد آن را خاتمت
کژى ودورى و دشوارى آن	نزد آخر بین بود سهل ای فلان
هم خطایى هر که در ره افتاد	بود سعى و بذل و جهد و اجتهاد ( نراقی، ۱۳۶۲: ۲۰۶)

به نظر ملا احمد کسانی که سالهای بسیاری در مدرسه مانده اند و به جایی نرسیده اند؛ رمز آنان نه این است که استاد کمتر دیده اند؛ بلکه عقب ماندگی آنان بر اثر بی توجهی به نیروی فکر و اندیشه بوده است آنان به جای مطالعه و پژوهش و فهم مطلب، سالها در پی استاد دویده و دفترها از تقریرات درسی انباشته بودند ولی مجال برای تجزیه و تحلیل آموخته‌ها برای خود فراهم نکردند از نظر نراقی اندیشه ورزی راه اساسی دستیابی به مطالب مشکل علمی است و در سایه تفکر و تدبر دانش قوام می‌گیرد و آدمی با تجزیه و تحلیل آموزه‌ها آن را هضم کرده و در گنجینه حافظه می‌سپارد. او افزون بر استاد راهنما و متون درسی، متعلمان را به اندیشه ورزی و مطالعه آموزه‌ها فرا می‌خواند تا آنان در سایه تفکر، حصار تقلید را بشکنند و نوآوری کنند [۵]

بر این اساس، تدوین و طراحی برنامه درسی مبتنی بر فعالیت محور بودن، به پویایی علمی فراگیر می‌انجامد و توجه عمیق او را به موضوع آموزش بر می‌انگیزد و در او اعتماد به نفس و شجاعت علمی می‌آفریند که امروزه از این اصل به آموزش چگونه آموزی و گاه آموزش به طریق فعال<sup>۱</sup> و نیز روش حل مساله تعبیر می‌شود.

### توجه برنامه درسی به مشارکتی بودن و نقد و نظر

نراقی، به این توجه دارد که در مباحث گروهی آزادی اندیشه و نوآوریها است که سبب رشد علم و فرهنگ می‌شود و این کار از نقد و نظر و مناظره جدا نیست و معتقد است که نقد باید مبتنی بر مدارا و آهستگی و ادب باشد و افراد گروه هم نسبت به نظر دیگران بردبار باشند و افراد گروه اگر پس از سعی و تلاش سخنی را ناصواب یافتند به نیکویی نادرستی آنها را برای یکدیگر اثبات کنند. [۵]

ایشان در کتاب مثنوی طاقدیس با ظرافت به این نکته اشاره می‌کنند:

هیچ منزل دانی اندر راه نیست	ور بود غیر از هلاک جاه نیست
در ثواب آنکه افتد در خطا	وز نکردن طعن کس در ابتدا
این بود ای داده بر گفتار گوش	کز بقا آغاز بر هر کس مجوش
هر رهی کاید به منزل عاقبت	سوی مقصد باشد آن را خاتمت
کژی و دوری و دشواری آن	نزد آخر بین بود سهل ای فلان
هم خطایی هر که در ره افتاد	بود سعی و بذل و جهد و اجتهاد

ایشان با توجه به این روش به قدرت نیروی اندیشه تاکید می‌کند "شکی نیست که حصول ملکه اجتهاد و فهم آیات و اخبار و کلمات علمای ابرار، موقوف است به تکمیل قوه نظریه و تشحیذ ذهن و خاطر و این امور موجب ازدیاد قوه و نظریه تشحیذ ذهن می‌گردد؛ پس تامل در این امور از ابتدا از برای طالب فی الجمله مطلوب و سعی در آنها مرغوب است و بسا باشد که لازم باشد، بلکه مقصود آن است که در این امور به قدر ضرورت اکتفا کند پس اگر تا ممکن باشد تشحیذ ذهن مطلوب و تقویت قوه نظر و مستحسن باشد باید آدمی همه عمر خود را صرف آن کند" (نراقی، ۱۳۸۸: ۶۰). بنابراین در نهایت آنچه از نظر او حایز اهمیت است؛ داد و ستد های علمی از راههای کسب دانش و روشن شدن حقایق است که به گفتگوهای چند جانبه و مکاتبه‌های علمی منجر می‌شود که از نظریات یکدیگر سود برند و اشتباهات علمی همدیگر را تحلیل نمایند که این رویکرد باید به صورت جدی در برنامه های درسی لحاظ گردد. [۳]

### توجه برنامه درسی به اعتدال گرایی در ارائه محتوی

نراقی در بحث محتوای تعلیم و تربیت به اعتدال در تحصیل علوم بر اساس نیاز انسان اشاره می‌کند و تحصیل علوم دنیوی و اخروی را برای رسیدن به سعادت لازم می‌شمارد و می‌فرماید: "در تحصیل علوم باید میانه روی و اعتدال را اختیار کنی و وسط میان علوم باطنیه عقلیه و باطنی و علوم ظاهریه شرعیه را بگیری و چون خواهی که جامع میان عقلیات و نقلیات باشی باید در هر دو میانه روی را اختیار کنی و عدالت را باید اختیار کرد" [۶] از نکات بسیار مهم در آثار نراقی بخصوص معراج السعاده، توجه به تربیت همراه تعلیم و مجموعاً مفهوم آموزش و پرورش توأماً و بدون تفکیک است که در مسیر رشد انسان آنها را لازم و ملزوم هم می‌داند که این جنبه می‌تواند شروع همان تفکری باشد که امروزه مورد توجه آموزش و پرورش نوین قرار گرفته است.

با توجه به آنچه بحث شد در محتوای برنامه درسی تربیت اخلاقی ملا احمد نراقی مهم ترین مولفه هایی که باید یادگرفته شود را می‌توان در موارد زیر ذکر نمود:

۱- تاکید بر پرورش بعد معنوی دانش آموزان در برنامه های درسی

<sup>1</sup> active

- ۲- اولویت پرورش تزکیه بر تعلیم در محتوای برنامه های درسی
- ۳- تدوین محتوای برنامه درسی مبتنی بر پرورش حافظه دانش آموزان
- ۴- توجه بر علاقه و نیازهای فراگیران
- ۵- توجه بر رویکرد خطی و سلسله مراتبی در سازماندهی محتوای برنامه درسی
- ۶- عملگرایی و فعالیت محور بودن برنامه های درسی
- ۷- محتوای برنامه درسی با تأکید بر مشارکتی بودن و نقد و نظر
- ۸- اعتدال گرایی در ارائه محتوای برنامه های درسی [۷]

### بحث و نتیجه گیری

بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر پیشنهادات کاربردی ذیل را جهت استفاده بهینه سیاست گذاران و برنامه ریزان عرصه آموزش و پرورش ارائه می‌نماییم.

۱- با توجه به تأثیر نقش اخلاقی معلمان در دانش آموزان، پیشنهاد می‌گردد شایسته ترین افراد جهت تصدی امر تعلیم و تربیت گزینش شوند.

۲- ایجاد زمینه یادگیری در آموزش و پرورش با استفاده از شیوه‌های پژوهش محوری و مباحث گروهی مبتنی بر نقد و اجتناب از معلم محوری محض و انباشتن ذهن دانش آموزان از محفوظات بدون کاربرد

۳- ارائه اندیشه‌های تربیتی اندیشمندان بزرگ می‌تواند راههای بدیع و روشهای صحیح تربیت انسان را نشان دهد لذا پیشنهاد می‌شود در محتوای کتب درسی و برنامه‌های تربیتی مراکز علمی و پژوهشی مدارس و دانشگاهها و... اندیشه‌های ناب فیلسوفان تربیت اخلاقی مورد تجزیه و تحلیل بیشتری قرار گیرد.

## منابع و مراجع

- [۱] احمدآبادی آرانی نجمه؛ فرمهینی فراهانی محسن، رهنما، اکبر. (۱۳۹۲) تبیین آرای تربیتی ملا احمد نراقی، مجله پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، سال ۲۱، شماره ۱۸، ص ۹۳-۱۱۱.
- [۲] نراقی، ملا احمد. (۱۳۸۸). معراج السعاده، تهران: انتشارات زهیر.
- [۳] نراقی، ملا احمد. (۱۳۶۲). مثنوی طاقدیس، ترجمه حسن نراقی، تهران: انتشارات امیر کبیر.
- [۴] جمالی، محمود. (۱۳۸۸). تحلیل و تبیین آرای تربیتی ملا احمد نراقی و مقایسه آن با دیدگاه جان دیویی، مجله علمی پژوهشی معرفت، شماره ۱۴۱.
- [۵] مایر، فردریک (۱۳۷۴) تاریخ اندیشه های تربیتی ج ۱ و ۲، ترجمه ی علی اصغر فیاض، تهران، انتشارات سمت.
- [۶] نقیب زاده، میر عبد الحسین. (۱۳۷۴). نگاهی به فلسفه آموزش و پرورش، تهران: انتشارات طهوری، چاپ ششم نقیب زاده، میر عبدالحسین (۱۳۸۷) نگاهی به فلسفه آموزش و پرورش، تهران، انتشارات طهوری.
- [۷] هنریش، دیتر (۱۹۸۱) تصویر اخلاقی از جهان، ترجمه مجید ابوالقاسم زاده، مجله معرفت، شماره ۱۰۱.
- [۸] وجدانی فاطمه، ایمانی محسن، اکبریان رضا، صادق زاده قمصری علیرضا. (۱۳۹۲). ماهیت تربیت اخلاقی از نظر فردی یا جمعی بودن از دیدگاه علامه طباطبایی، مجله پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، سال ۲۱، شماره ۱۱، ۱۸-۲۴.